

Välitystuomio hakee paikkaansa – KKO 2016:51

Lakimies
7–8/2016
s. 1103–1219

1. Uhkana aiheeton konkurssihakemus

Tapauksessa velkoja haki velallisen asettamista konkurssiin. Velkojan saatava perustui välitystuomioon, jolla velallinen oli velvoitettu suorittamaan se. Ratkaisu ottaa kantaa siihen, miten välitystuomio, jota koskeva kumoamiskanne on vireillä, määrittää velkojan saatavan selvyyttä. Näennäisesti bagatellimainen ratkaisu kytkeytyy yhtäältä konkurssioikeuden, toisaalta välimieslainkäytön perusteisiin. Se kuvaa hyvin sekä järjestelmien sisäistä toimintalogiikkaa että jännitteistä kosketuspintaa ”julkisen” konkurssin ja ”yksityiseksi” mielletyn välimieslainkäytön välillä.

Julkinen intressi on konkurssissa voimakas, sillä huonosti toimiva konkurssijärjestelmä on vaaraksi niin makrotaloudelle kuin mikrotaloudellekin. Konkursseja ei saa olla liian vähän, sillä markkinatalous kaipaa niitä, mutta ei myöskään liian paljon. Konkurssi ei saa käynnistyä ilman, että se on tarpeen velkavastuun toteuttamiseksi. Velkojan perusteeton konkurssihakemus on etenkin pk-yrityksille painajainen. Tieto hakemuksen vireilläolosta leviää yleensä asiakkaille, alihankkijoille ja rahoittajille, jotka alkavat jo varautua mahdolliseen konkurssiin. Vielä kohtalokkaampaa on, jos yritys päättyy aiheettomasti konkurssiin. Kerran alkaneen konkurssin vaikutukset ovat yleensä peruuttamattomia. Liiketoimintaa ei pystytä palauttamaan ennalleen, vaikka ylempi tuomioistuin kumoaisikin käräjäoikeuden päätöksen yrityksen asettamisesta konkurssiin.

Lainsäätäjä voi minimoida tätä riskiä kahdella tavalla. Ensiksikin hakija-velkoja voidaan pakottaa kunnolliseen harkintaan asettamalla hänelle ankara korvausvastuu, jos hän hakee ilman perustetta velallisansa asettamista konkurssiin. Tälle velkojavastuun tielle suomalainen lainsäätäjä ei, syystä tai toisesta, ole lähtenyt: konkurssilaista puuttuu säännös konkurssia hakevan velkojan vastuusta. Insolvenssioikeuden opetuksessa opiskelijat monesti ihmettelevät, miksi yrityksen saneerauksesta annetussa laissa (47/1993) on säännös velkojan vastuusta, kun taas konkurssilaista (120/2004, KonkL) se puuttuu, vaikka tämä laki on uudempi ja perusteeton konkurssihakemus vaarallisempi kuin vastaava saneeraushakemus. Säännöksen puuttuminen konkurssilaista on tulkittavissa lainsäätäjän tietoiseksi valinnaksi, toisin sanoen konkurssissa velkojalla ei olisi minkäänlaista hakijavastuuta. Vastuu sälytettäisiin, jos se ylipäätään on jollakin, tuomioistuimelle.

Toinen keino suojata velallista on tiukentaa konkurssiin asettamisen lakisääteisiä edellytyksiä. Tämä on myös vuoden 2004 konkurssilain strateginen valinta.

Suojamekanismeja on useita, ja velallinen näyttää paperilla varsin turvatulta. Ensiksikin velkojalla tulee olla tietyt ominaisuudet täyttävä hakijasaatava, toiseksi velkojan on näytettävä toteen konkurssin aineellisiin edellytyksiin kuuluva velallisen maksukyvyttömyys (KonkL 2:1) eikä konkurssille saa olla niin sanottua yleistä estettä (KonkL 2:2.2). Kolmanneksi velallinen voi torjua konkurssin asettamalla velkojan saatavasta vakuuden (KonkL 2:4).

Käytännössä velallisen oikeussuoja lepää pitkälti hakijasaatavalle asetettujen vaatimusten ja niiden tulkinnan varassa.¹ Vaikka maksukyvyttömyyden näyttäminen on tunnetusti hyvin vaikeaa, hakijavelkoja saa tukea niin sanotuista maksukyvyttömyyden indiisioista (KonkL 2:3.2). Nämä indiisiot ovat toimintalogiikaltaan presumptioita. Osoittamalla säädetyn maksukyvyttömyyden presumoivan tosiseikan hakijavelkoja siirtää todistustaakan velalliselle: velallisen on näytettävä olevansa maksukykyinen. Presumoivat tosiseikat on valittu siten, että ne kokemukspohjaisesti ovat yhtäältä helposti osoitettavia, toisaalta tulkinnallisesti mahdollisimman yksiselitteisiä. Tunnetuin tällainen indiisio on velkojan velallisen tiedoksi antama konkurssiuhkainen maksukehoitus. On toki totta, että velallisen on helpompi näyttää maksukykynsä kuin velkojan maksukyvyttömyys, mutta vaikeaa se on siitä huolimatta. Torjuntavakuutta velallisen taas on vaikea järjestää, etenkin kun se on tehtävä nopeasti. Konkurssin yleinen este puolestaan on suojaa ajatellen liian kapea-alainen, eikä se juuri pääse konkurssikäytännössä sovellettavaksi.

Velkojan hakijasaatavan on oltava ”selvä”. Vanhempi lakimiespolvi muistaa vielä konkurssisäännön (31/1868) kaksoisvaatimuksen, jonka mukaan saatavan tuli olla ”selvä ja riidaton”. Maininta riidattomuudesta jätettiin pois konkurssilaista. Siihen oli kaksi syytä. Yhtäältä vaatimus saattoi herättää mielikuvan, että kiistämällä saatavan millä perusteella tahansa velallinen teki siitä riitaisen ja näin kelpaamattoman konkurssin hakemiseen. Toiseksi selvyysvaatimuksen katsottiin sisältävän sinänsä ajatuksen siitä, että saatavan perusteesta tai määrästä ei ollut todellista kiistaa. Laissa luetellaan erikseen ne saatavat, jotka katsotaan selviksi (KonkL 2:2.1). Selvä on ensiksikin saatava, joka perustuu lainvoimaiseen tuomioon taikka lainvoimaisen tuomion tavoin täytäntöönpanokelpoiseen tuomioon, ratkaisuun tai muuhun täytäntöönpanoperusteeseen (1 kohta). Toiseksi tällaiseksi saatavaksi katsotaan saatava, joka perustuu velallisen allekirjoittamaan sitoumukseen, jota velallinen ei ilmeisen perustellusti kiistä (2 kohta). Kolmanneksi konkurssiin asettamista voi vaatia velkoja, jonka saatava on muuten niin selvä, ettei sen oikeellisuutta voida perustellusti epäillä (3 kohta). Viimeinen kohta on semanttisesti tyhjä: sehän sanoo asiallisesti vain sen, että saatava on selvä, kun se on selvä.

Kannattaa huomata, että kaikki selvyysindiisiot ovat ainoastaan presumptioita. Velallinen pystyy toisin sanoen kumoamaan ne osoittamalla, että tosi-

1. Ks. *Risto Koulu*: Konkurssioikeus. Toinen, uudistettu painos. WSOYpro 2009 s.105.

asiallisesti velkojalla ei ole presumption mukaista saatavaa. Toki velallinen voi saada myös presumoidun tosiseikan kumotuksi, jolloin myös tosiseikan presumptiivinen vaikutus häviää. KonkL 2.2.1:n 1 ja 2 kohdan presumptiot saadaan muutoinkin syrjäytymään sillä, että velallinen vetoaa siihen, että saatava on tuomion (tai vastaavan lainkäyttöratkaisun) antamisen tai asiakirjan laatimisen jälkeen maksettu, kuitattu tai vanhentunut. Lisäksi selvyyskriteerit kärsivät omasta tulkinnanvaraisuudestaan. Sitä on mahdotonta kokonaan välttää, valittiinpa presumoiva tosiseikka miten huolella tahansa. Ensimmäisessä kohdassa lainvoimaisuus ja täytäntöönpanokelpoisuus ovat jossain määrin tulkinnanvaraisia, koska niiden alkuperäinen tulkinnanvaraisuus heijastuu konkurssiin. Tunnettua on, että esimerkiksi osittaisen lainvoiman määrittäminen ei ole niitä helpoimpia tehtäviä.² Vaikka siihen tarvittavat säännöt tunnettaisiinkin, osittainen lainvoimaisuus ei käy ilmi tuomiosta tai muusta lainkäyttöratkaisusta sellaisenaan vaan vaatii perehtymistä muihin asiakirjoihin. Samoin toisen kohdan käsite ”velallisen allekirjoittama sitoumus” herättää klassiset kysymykset, millainen tämän sitoutumisen on oltava ja pitääkö velallisen allekirjoituksen olla juuri siinä asiakirjassa, johon vedotaan indiisiona. Sitä paitsi digitalisoituvassa maailmassa asiakirjan käsite elää ja nähtävästi laajenee. Jos kolmannesta kohdasta haetaan apua sovelluksille, joudutaan ratkaisemaan esimerkiksi, mikä on ”perusteltu epäily” muutoin selvän saatavan oikeellisuudesta.

2. Välitystuomio lainkäyttöratkaisuna

Välitystuomio on yksityinen lainkäyttöratkaisu, eikä se ole luontevasti sijoitettavissa konkurssilain selvyysvaatimuksiin, jotka on laadittu valtiollisia tuomioistuimia ajatellen. Välitystuomio on lopullinen, koska siitä ei voi valittaa. Välitystuomio pääsee myös osalliseksi oikeusvoimasta, eli se sisältää kiellon käsitellä välimiesmenettelyn kohteena olevaa asiaa uudelleen (ne bis in idem -kielto). Tästä syystä onkin tapana sanoa, että välitystuomio saavuttaa lainvoiman ja oikeusvoiman heti, kun se on annettu, toisin sanoen välimiehet ovat sen allekirjoittaneet ja toimittaneet asianosaisille.³ Välitystuomio kuitenkin on – tavallaan perusideansa vastaisesti – oikeudellisen kontrollin alaisena. Vaikka välimiesmenettely on vanhan sanonnan mukaan ”yksityinen” oikeudenkäynti, yksityisyys on vain suhteellista. Ajatus kylläkin saattaa yllättää välimiesmenettelyyn turvau-

2. Ks. *Irma Lager*: Osittaisesta lainvoimasta. *Oikeustiede – Jurisprudentia* 1975 s. 37–120, s. 58.

3. Ks. *Risto Ovaska*: Välimiesmenettely – kansallinen ja kansainvälinen riidanratkaisukeino. *Edita* 2007 s. 250.

tuneet asianosaiset, monesti myös heidän ”välimiesmenettelykulttuurista” liiaksi innostuneet lakimiehensä.

Ensiksikin välitystuomion täytäntöönpano edellyttää tuomioistuimen vahvistusta eli niin sanottua eksekvatuuria (laki välimiesmenettelystä, 967/1992, välimiesmenettelyL 43 §): normaalistihan tällaista vahvistusta ei tarvita, vaan tuomiot ovat suoraan täytäntöönpanokelpoisia. Tuomioistuin kylläkin tutkii ainoastaan välitystuomion mitättömyysperusteet (välimiesmenettelyL 40 §). Tosin ne äärimmäisen harvoin aktualisoituvat niissä liike-elämän kiistoissa, joissa välimiesmenettelyä käytetään. Lisäksi tuomioistuin hylkää hakemuksen, jos välitystuomio on kumottu tai tuomioistuin on kieltänyt välitystuomion täytäntöönpanon. Tästä itsestään selvydestä on laissa nimenomainen säännös.

Toiseksi taas annettua välitystuomiota voidaan moittia laissa ilmoitetuilla, välimiesprosessin virheellisyyteen liittyvillä perusteilla.⁴ Moiteperusteeksi ei toisin sanoen kelpaa se, että välitystuomio on aineellisesti virheellinen eli perustuu väärään lain soveltamiseen. Moitekanne on määräaikainen; se on nostettava kolmen kuukauden kuluessa välitystuomion antamisesta. Jos välitystuomio tällöin kumotaan, asia palautuu uudelleen välimiesten ratkaistavaksi. Edelleen jossain määrin avoin ongelma on, saavatko vanhat välimiehet jatkaa tehtävässään vai onko heidän tilalleen valittava uudet välimiehet. Yleisen prosessilain vaikutuksesta mielipiteet ovat alkaneet kallistua jälkimmäiselle kannalle. Kirjallisuudessa puhutaan tässä yhteydessä usein välitystuomion pysyvyyden periaatteesta. Kielenkäyttö on paikallaan, jos sillä viitataan siihen, että lain luettelo pätemättömyysperusteista on tyhjentävä tai että näitä perusteita ei saa tulkita laajentavasti. Sen sijaan kielenkäyttö on harhaanjohtavaa, jos tarkoituksena on sanoa, että tuomioistuimet suhtautuisivat pidätyvästi välitystuomion riitauttamiseen. Tällaisesta tulkinta-asenteesta on vaikea löytää ensimmäistäkään merkkiä suomalaisesta oikeuskäytännöstä. Toki oikeustapauksia on vähän.

Käytäntöä ajatellen on pakko sanoa, että välitystuomiot riitautetaan entistä herkemmin. Moitekanteet myös menestyvät aikaisempaa useammin, mikä johduttaa siitä, että välimiesprosessin laadulle asetetaan paljon korkeampia vaatimuksia. Välimiesprosessi on ”oikeudenkäyntimäistynyt”, jolloin erityisesti asianajamista koskevat moiteperusteet (välimiesmenettelyL 41.1 §:n 4 kohta) muuttuvat vaarallisiksi. Jokseenkin jokaisesta välimiesmenettelystä kun löytyy etsittäessä ikkuna, josta voidaan näennäisellä oikeutuksella sanoa, että asianosainen ei ole saanut tilaisuutta ”ajaa asiaansa”. Yksi välimieslainkäytön tutkimuksen huolenaiheita onkin havainto, jonka mukaan välimiesmenettely yhä useammin ”jatkuu” moitekanteella valtiollisessa tuomioistuimessa. Tällöin jokseenkin kaikki välimieslainkäytön kilpailuedut – nopeus, yksityisyys ja asiantuntemus – kadotetaan.

4. Ks. *Risto Koulu*: Välimieslainkäytön oikeudellinen kontrolli. COMI ja Edita 2007 s. 115.

3. Välistuomio ja konkurssilain selvyysskriteerit

Ratkaisun KKO 2016:51 tapauksessa välistuomiota ei ollut vahvistettu täytäntöönpanokelpoiseksi. Näin hakijasaatavan ensimmäinen selvyysskriteeri ei täytynyt eikä voinutkaan täytyä. Käräjäoikeudessa oli lisäksi vireillä kanne välistuomion julistamisesta mitättömäksi. Tämä ei sinänsä tuonut oikeudelliseen arviointiin muutosta, sillä mitättömyysperiaatteet vaikuttavat periaatteessa itsestään. Ne on joka tapauksessa tutkittava, jos konkurssihakemus perustetaan välistuomioon.⁵ Välistuomion kumoutuminen mitättömänä ei sekään vielä anna lopullista vastausta kysymykseen, onko välistuomiossa tarkoitettu saatava katsottava selväksi. Hakijasaatavan selvyyss voi perustua joko velallisen allekirjoittamaan sitoumukseen (KonkL 2:2:1:n 2 kohta) tai olla muuten selvä (KonkL 2:2:1:n 3 kohta). Mitättömyysperusteet siis eivät – sen enempiä kuin moiteperusteetkaan – korreloi lainkaan siihen, onko välistuomio aineellisesti oikea vai ei. Tapausselostuksesta ei käy ilmi, mihin velallisen maksuvelvollisuus, oli se todellinen tai oletettu, lopulta perustui. Perusteluissa puhutaan ”rahoituspalvelusopimuksesta”,⁶ mutta siinä ei ollut välttämättä velallisen allekirjoitusta. Päätelmä perustuu siihen, että muutoin säännöksen selvyyssvaatimuksen kohta (KonkL 2:2:1:n 2 kohta) olisi varmasti mainittu ja ratkaisu perustettu siihen.

Korkeimman oikeuden ratkaisua lukeva ei voi välttää vaikutelmaa siitä, että korkeimman oikeuden on ollut vaikea keksiä perusteluja sille, miksi välistuomion tarkoittama saatava on ollut ”muuten” selvä. Ratkaisevaksi seikaksi näyttää kuitenkin nousseen se, että velallinen oli esittänyt samat (tai samoja) väitteitä jo välimiesprosessissa.⁷ Välimiehet olivat ne käsitelleet ja hylänneet välistuomiolla. Osa väitteistä oli sitä paitsi preklusoitunut, koska niitä ei ollut esitetty aikanaan välimiesprosessissa (välimiesmenettelyL 41.2 §). Loppuja väitteitään velallinen ei ollut tehnyt uskottaviksi.

Arvailtavaksi jää, mikä merkitys on ollut sillä seikalla, että kanne välistuomion kumoamisesta oli sittemmin lainvoimaisella tuomiolla hylätty. Periaatteessa se ei saisi vaikuttaa, sillä hakijasaatavan selvyyttä arvioidaan konkurssin hakemissajakohdan mukaan. Psykologisesti myöhemmät tapahtumat varmasti vaikuttavat, mihin viittaa myös kanteen kohtalon mainitseminen perusteluissa.⁸ Myöhemmin selväksi havaittu saatava katsotaan selväksi jo alusta alkaen.

Lopputulosta ajatellen ratkaisun arvo ennakkopäätöksenä näyttää vähäiseltä: kantaa otettiin vain siihen, mihin selvyyssindiisioiden kohtaan välistuomiot sijoittuvat. Lopputulos vaikuttaa suorastaan itsestään selvyydeltä. Kun velallinen

5. Ks. KKO 2016:51, kohta 11.

6. Ks. KKO 2016:51, kohta 15.

7. Ks. KKO 2016:51, kohta 18.

8. Ks. KKO 2016:51, kohta 19.

ei kiistollaan voi riitauttaa velkojan ”muuten selvää” saatavaa, varsin omituista olisi, jos pelkkä väite riittäisi riitauttamaan saatavan, jonka välimiehet jo ovat oikeusvoimaisesti kertaalleen vahvistaneet.

4. Epäjohdonmukaisuutta vai uusia tuulia?

Korkeimman oikeuden linjaa voi moittia epäjohdonmukaiseksi. Tosin sama moite täytyy kohdistaa myös lainsäätäjään. Saatavan selvyys kytkeytyy viime kädessä oikeusvoimaan. Kun saatava on vahvistettu oikeusvoimaisesti, velkojan oikeusturva on taattu: velallinen ei voi enää menestyksellä päästä maksuvelvollisuudestaan. Kytkentää lainvoimaisuuteen ja täytäntöönpanokelpoisuuteen voidaan perustella lähinnä sillä, että ulosotto ja konkurssi on syytä rinnastaa. Jos velkojalla on oikeus hakea ulosottoa, hänellä on oltava myös oikeus konkurssin hakemiseen. Täytäntöönpanokelpoisuus taas on pääsääntöisesti vain lainvoimaisten tuomioiden ominaisuus, joskin säännöstä on poikkeuksia kuten yksipuolinen tuomio.

Jos ajatellaan velallisen oikeusturvaa, saatavan selvyys kannattaisi liittää mieluummin oikeusvoimaan ja sen olemassaoloon. Kun oikeusvoima syntyy välitystuomion antamisella, olisi varsin johdonmukaista katsoa, että oikeusvoimavaikutus lakkaa vasta, kun välitystuomio kumotaan tai todetaan mitättömäksi. (Tosin jatkokysymykseksi nousisi, onko tällaisen tuomion oltava itse lainvoimainen.) Jos näin tehtäisiin, konkurssiasiaassa ei tarvitsisi tutkia moite- ja mitättömyysperusteiden vallitsemista. On muistettava, että konkurssituomioistuimella ei ole valtaa kumota välitystuomiota konkurssiasiaassa. Sitä paitsi tällainen sivututkinta tekee konkurssiasian käsittelyn hankalammaksi ja viivyttää siinä tehtävää ratkaisua. Perinteisestihän on katsottu, että konkurssihakemuksen käsittelyä ei ole suunniteltu täystutkintaan.

Täytäntöönpanokelpoisuus taas ei sano mitään saatavan lopullisuudesta; se ei vielä todista, että saatava on selvä. Lainvoimaa vailla olevat tuomiot ovat toisinaan täytäntöönpanokelpoisia, vaikka ne voivat muutoksenhaun seurauksena kumoutua. Ulosottokaari (705/2007) jopa sisältää säännökset siitä, miten kumoutuvan tuomion nojalla toimitettu täytäntöönpano peruutetaan. Totta on, että ei-lainvoimainen tuomio luo jonkinlaisen todennäköisyyden tuomion tarkoittaman saatavan oikeellisuudesta. Tuomio on luotettavampi mittari kuin esimerkiksi velkojan oma väite. Ulkopuolinen ja ammattitaitoinen lainkäyttöelin on, käytettävissään olevan oikeudenkäyntiaineiston perusteella, tullut siihen tulokseen, että velkojalla on pätevä ja tietyn määräinen saatava velalliselta.

Noudatettu ratkaisu näyttää myös poikkeavan siitä, mitä konkurssilakia säädettyäessä ajateltiin. Hallituksen esityksessä korostettiin vanhaan tapaan, että

konkurssihakemus on summaarisen luonteensa mukaisesti käsiteltävä joutuisasti eikä hakemuksen yhteydessä ”tutkita velkojan saatavan oikeellisuutta”. Lisäksi konkurssihakemuksen perusteiden tulisi pääsääntöisesti käydä ilmi asiakirjoista. Kun lakimääräiset presumptiot ovat vahvat ja suosivat näin hakijavelkojaa, täys-tutkintaisen käsittelyn kieltä ja rajoittuminen asiakirjatodisteluun koituu tavallisesti velallisen vahingoksi. Hän ei kykene sen enempää kumoamaan presumoivaa tosiseikkaa kuin osoittamaan presumption vastakohtaakaan.

Voidaan tietenkin väittää, että välitystuomio muodostaa poikkeuksen tästä pikaisen ja summaarisen tutkinnan säännöstä. Korkein oikeus ei kuitenkaan tukenut näkemystään konkurssiasian ”luonteen” syvällisempään analyysiin vaan aikaisempaan ratkaisuunsa KKO 1982 II 53. Ratkaisussa oli katsottu, että konkurssituomioistuimen oli velvollinen tutkimaan välitystuomion mitättömyysperusteet, kun sitä tarkoittava kanne oli vireillä. Tämä ratkaisu oli korkeimman oikeuden mukaan edelleen merkityksellinen, koska hallituksen esityksessä konkurssilaiksi lähdetään siitä, että säännös vastaa ”varsin pitkälle nykyistä oikeustilaa”.⁹ Totta kuitenkin on, että myös kirjallisuus on kannattanut tutkinnan kohdistamista välitystuomion mitättömyys- tai pätemättömyysperusteisiin ainakin silloin, kun tätä tarkoittava kanne on vireillä.¹⁰ Eri asia on, että kysymys on soveltamistilanteen muuttumisesta eli siirtymisestä KonKL 2:2:1:n 3-kohdan tulkintaan.

Kriittistä lukijaa korkeimman oikeuden perustelut eivät vakuuta. Pikemminkin voidaan sanoa, että pitäytyminen pääsääntöön olisi ollut paremmin sopuisuudessa konkurssioikeuden periaatteiden kanssa. Välimiesmenettelyä koskevien poikkeusten kehittäminen luo loputtomiin uusia tulkintaongelmia, eikä se edistä oikeuksiin pääsyä. Tässäkin tapauksessa joutuisaksi tarkoitettu konkurssiasian käsittely saatiin venymään lähes kahden ja puolen vuoden mittaiseksi, mikä ei todellakaan ole ollut lainsäätäjän tahto.

Risto Koulu

9. Ks. HE 26/2003 vp konkurssilainsäädännön uudistamiseksi s. 18.

10. Ks. Mikko Könkkölä – Tuula Linna: Konkurssioikeus. Talentum 2013 s. 98.